

OB 18. ŠTEVILKI VRHNIŠKIH RAZGLEDOV

Leto 2017 je bilo leto dveh pomembnih jubilejev, 100 let ko je bila maja 1917 podana Majniška deklaracije v dunajskem parlamentu in 160 let od otvoritve Južne železnice julija 1857 v Trstu. Posvečena stajima uvodna članka v 18. številki Vrhniških razgledov, ki je pred nami.

V prispevku **Minilo je 100 let od Majniške deklaracije** Olga Pivk piše o izjavi, ki so jo 30. maja 1917 podali na zasedanju državnega zbora na Dunaju slovenski državnoborski poslanci, ki so se združili s hrvaškimi iz Istre in Dalmacije v Jugoslovanski klub z dr. Antonom Korošcem na čelu. Zahtevali so združitev vseh južnih Slovanov na ozemlju habsburške monarhije v samostojno državno telo, brez nadvlade drugih narodov in pod dinastijo Habsburžanov. Naraščala je zaskrbljenost o usodi Slovencev, ki se je povečala leta 1915 ob pristopu Italije v vojno na strani Antante, za kar ji je ta obljubila velik del dalmatinske obale ter slovenskih in hrvaških ozemelj. Vse več je bilo zahtev po končanju vojne. Majniška deklaracija je spodbudila široko deklaracijsko gibanje in množično zbiranje podpisov deklet in žena v njeno podporo. Na cvetno nedeljo 26. marca 1918 so izročile dr. Korošču pole s preko 200 000 podpisov. Zborovanja in zbiranje podpisov se je nadaljevalo. Na veliko deklaracijsko zborovanje junija 1918 na Vrhnikih je prišel tudi dr. Korošec.

Sledi prispevek **Marije Oblak Čarni Dva jubileja Južne železnice**. 160 let Južne železnice in 70 let nove proge Preserje Borovnica, ki je nadomestila med vojno porušeni borovniški viadukt. Prispevek obravnava začetke načrtovanja in gradnje Južne železnice, v poznejšem času, zlasti v času druge svetovne vojne in neposredno po njej, pa podrobneje le del v Borovnici in njeni širši soseščini. Južno železnico, ki je peljala od Dunaja skozi Maribor, Celje, Ljubljano, Sežano do Trsta so pričeli graditi leta 1842. Gradnja prek slovenskega ozemlja je potekala v treh fazah. Iz Gradca v Celje je prvič pripeljal vlak 2. junija 1846, v Ljubljano, kjer je bila zaključena druga faza, 16. septembra 1849. Tretja faza do Trsta je bila zgrajena 27. julija 1857.

Od Ljubljane je bila proga speljana po južni strani Ljubljanskega barja do Preserja, kjer se je začela vzpenjati proti Borovnici in je po viaduktu preko Borovniške doline dosegla valovit kraški teren. V velikem loku je obšla Vrhniko in izkoristila najzložnejši prehod med Raskovcem in Strmico proti logaškemu polju, kot pred pol stoletja zgrajena tržaška cesta. To je prekoračila s 103 m dolgim in 28 m visokim viaduktom s sedmimi oboki. Most je dobil ime po graditelju, italijanskem inženirju Stampettu.

Dvoetažni borovniški viadukt, visok 38 m in dolg 561 m, zgrajen v loku čez borovniško dolino, je bil dolga desetletja največji zidan most v Srednji Evropi. Z njim je bilo v

veliki meri povezano dogajanje v Borovnici in širši sosesčini, zlasti v drugi svetovni vojni. Za oba okupatorja, tako za Italijane, kot za Nemce je bila Južna železnica življenjskega pomena. Rušila jo je na umiku že bivša Jugoslovanska vojska, med vojno pa partizanske enote in zavezniško letalstvo, ki ga je decembra 1944 v velikem delu porušilo. Nemci so leta 1945 pred koncem vojne zgradili obvozno progo, a je zaradi konca vojne niso več uporabili. Nemška proga s strmimi vzponi za redni promet ni bila primerna. Jugoslovanske železnice so jo po osvoboditvi uporabile le za zasilno povezavo z Reko in Trstom v času, ko so gradili 11,3 km dolgo novo progo. Ta se v Preserju odcepi od stare Južne železnice, teče nato po ravnini ob robu barja do Borovnice in jo v dolgem loku obvozi. Vzpenjati se začne od nove železniške postaje proti stari in doseže največji naklon 11%0. Pri stari postaji pa se priključi na obstoječo progo proti Verdu. Z otvoritvijo te proge od Preserja do Borovnice 21. decembra 1947 je bila ponovno vzpostavljena normalna železniška povezava s Trstom. Ta sedemdesetletnica je drugi jubilej Južne železnice.

V naslednjem prispevku **Gostilničarska zadruga (združenje) na Vrhniki** avtorica **Tatjana Hojan** na podlagi poročil v časopisih Gostilničar in Gostilničarski vestnik na kratko oriše organiziranost gostinstva na Vrhniki v sredini prve polovice 20. stoletja. Veliko število gostiln na Vrhniki – leta 1913 jih je bilo 22, leta 1922 le tri manj – kaže, da se je z razvojem avtomobilizma obetala oživitev cestnega prometa. Leta 1912 so ustanovili gostilničarsko zadrugo – od leta 1933 združenje, ki je med drugim skrbelo tudi za izobraževanje zaposlenih v gostinstvu. Leta 1934 je vrhniško združenje gostilničarskih podjetij prvo od podjetij v Dravski banovini, organiziralo servisni tečaj, namenjen spoznavanju gostilničarske obrti, prometu s tujci in praktičnemu pou-

ku o pogrinjnanju miz in postrežbi. Naslednji servisni tečaj je bil leta 1938.

Tatjana Hojan nadaljuje s prispevki o vrhniških učiteljih. Predstavi Ano Pleško, Marijo Jurjevčič, Ivano Dekleva, Olgo Horvat in Pavlo Kosmač Bricelj. **Ana Pleško (1880 – 1920)**, vnukinja vrhniškega župana Petra Lenassija, je na Vrhniki poučevala od leta 1906 do smrti. **Marija Jurjevčič (1886 – 1961)** je bila od 1909 do 1919 učiteljica in šolska upraviteljica v Ligojni, nato dve leti začasna voditeljica šole v Črnečah pri Dravogradu, ko se je vrnila v Ligojno. Leta 1924 je bila premeščena na dekliško šolo v Celju. Po okupaciji so jo Nemci preselili v Srbijo. Septembra 1941 se je vrnila v Ljubljano in po odloku Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino nastopila službo na Vrhniki. Od maja 1945 do upokojitve leta 1946 pa je učila v Ligojni. **Olga Horvat (1896 – 1987)** je začela svojo učiteljsko pot na Vrhniki, kjer je učila v letih 1919 do 1925, ko je bila premeščena v Trbovlje. **Ivana Dekleva (1895 – 1967)** je poučevala na Vrhniki od septembra 1927 do oktobra 1945 in od septembra 1946 do septembra 1947. **Pavla Kosmač Bricelj (1901 – 1947)** je prišla na Vrhniko maja 1925 in tu učila do 1931, ko je poklic zaradi poroke opustila.

Janko Jarc v prispevku **Jože Furlan (1904 – 1986) varilski strokovnjak in inovator** predstavi njegovo življenje in delo. Jože Furlan, strojni tehnik, se je takoj po šoli preusmeril na področje elektrotehnike. Po izpopolnjevanju v tujini in krajši zaposlitvi v Kranjskih deželnih elektrarnah, je v Črnučah odprl svojo delavnico. Dolgoletna želja, da bi stopil na samostojno inovatorsko pot, se mu je začela uresničevati. Leta 1936 je prijavil svoj prvi patent za električni varilni transformator. Širjenje podjetja je preprečila okupacija, ko so ga Nemci zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilnim gibanjem zaprli. Po vojni pa so ga ovirale priva-

tnemu podjetništvu nenaklonjene razmere. Vztrajal je, širil svoje podjetje in nadaljeval z raziskovalnim delom. V povezavi z njegovim podjetjem so nastali Varstroj v Lendavi, Elma, podjetje Idek v Kočevju. S svojimi izdelki je uspešno sodeloval na velikih mednarodnih razstavah. Bil je zaslužni, kasneje tudi častni član Društva za varilno tehniko. Prejel je državno odlikovanje Red dela z zlatim vencem. Ves čas je ohranjal dobre stike s svojimi brati in sestrama in rodnim Verdom. Danes se vrača v domači kraj s svojimi deli, ki se zbirajo v Tehniškem muzeju v Bistri.

Nataša Oblak Japelj je pripravila intervju s Tonetom Rožmancem (roj. 1940), ki je vodil **Vzdrževalne službe v Industriji usnja Vrhnika**. Sogovornik je začel pogovor z zanimivimi spomini iz svojih deških let, ko je, takoj po vojni, ko so tovarno gradili, nosil svojemu očetu v tovarno malico in opazoval dogajanje na gradbišču. Nato je opisal svojo pot šolanja od vajenca, strojnega ključavničarja in strojnega tehnika do referenta za rezervne dele in vodje vzdrževalnih služb v IUUV. Opisal je delo povezano z vzdrževanjem strojev in opreme, iskanje in prilagajanje prostorov in način dela zaradi hitrega razvoja usnjsarske tehnologije. Predstavil je organizacijo vzdrževalnih služb, kateri oddelki so jih sestavljali, koliko je bilo zaposlenih in kakšni profili so bili potrebni.

Janez Žitko je v prispevku **Vrhniške značke II** pripravil popis značke iz zasebnih zbirk, najdenih po objavi prvega popisa leta 2012 (Vrhniški razgledi 13) in popis bojnih oz. spominskih znakov, ki jih je podelila Slovenska vojska po osamosvojitvi zaslužnim članom svojih enot.

Polona Zalokar, Podlipska dolina. Hiše se spreminjajo, sledovi ostajajo. Delo je nastalo ob razstavi ob 750. obletnici prve omembe kraja. Avtorica je podala izčrpen

pregled zgodovine Podlipske doline in nato predstavila hiše in njihove prebivalce. V Podlipso dolino se poleg Podlipe (52 hiš), ki je del vrhniške občine, vključujejo prebivalci dela Smrečja (15 hiš) iz občine Dobrova – Polhov Gradec, krajani zaselka Podpesek (3 hiše) iz naselja Rovte v sosednji občini Logatec in Kozikova hiša v Horjulski občini. Hiše so predstavljene z domačimi hišnimi imeni.

Sledi prispevek **Podatki o prebivalcih Podlipske doline v letih 1790-1970**, ki jih je zbral **Janez Žitko** iz rojstnih, poročnih in mrljskih matičnih knjig ter iz Statusov animarum (Popis duš) v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

Ob razstavi: Le klekljaj, dekle klekljaj ob 100. Obletnici rojstva klekljarice Julke Fortuna (1916-1999) je avtorica razstave **Katarina Oblak Brown** pripravila prispevek o težkem, a plodovitem življenju Julke Gantar Fortuna. V uvodu je zapisala, da si je »z vsestransko aktivnostjo in sposobnostjo, brez kakršne koli poklicne izobrazbe, izklesala neizbrisni spomin. Uveljavila se je kot klekljarica, pesnica, kronistka in kasneje še kot pobudnica obnove Lurške Marije v Dolini pri Lipici.«

Gašper Tominc je pripravil **Vrhniško kroniko za leto 2017**.

Katarina Oblak Brown je pripravila **Poročilo o delu Muzejskega društva v letu 2017**.

Ob izidu tega zbornika že pričakujemo naslednjega, posvečenega Cankarjevemu letu! Vsem, ki so prispevali k njegovi pripravi in izidu se iskreno zahvaljujem.

Marija Oblak Čarni, urednica
Na Vrhniki, septembra 2018